

Psihopatija in prištevnost v kazenskem pravu

Dragiša Drakić,¹ Emir Ćorović,² Sabina Zgaga³

Prispevek obravnava problematiko psihopatije in prištevnosti. Določen delež storilcev kaznivih dejanj namreč predstavljajo osebnosti s psihopatsko strukturo, ki neredko storijo huda kazniva dejanja. Upoštevajoč dejstvo, da je psihopatija zelo sporna tema v psihiatriji, se v kazenskem pravu postavlja vprašanje prištevnosti takih storilcev kaznivih dejanj.

Prispevek se osredotoča predvsem na dve vprašanji: na problematiko konceptualne opredelitve psihopatije, vključujoč njegovo etiologijo in značilnosti, in na zakonsko ureditev koncepta neprištevnosti in bistveno zmanjšane prištevnosti. Pojasnjuje vprašanje, ali sta ta kazenskopravna koncepta oblikovana tako, da omogočata subsumpcijo psihopatije, ali vsaj nekaterih njenih oblik, pod njun zakonsko določen biološki pogoj, kar močno vpliva na kazenskopravni položaj psihopatskih storilcev kaznivih dejanj. Čeprav je prispevek v svoji osnovi teoretičen, so predstavljeni tudi rezultati raziskav o psihopatiji kot vzroku za kriminaliteto. Kompleksnost problematike psihopatije in psiholoških vzrokov za storitev hudih kaznivih dejanj utemeljuje namreč teoretično opredelitev razmerja med prištevnostjo in psihopatijo v pravu, kakršno utemeljujejo tudi avtorji tega prispevka.

Ključne besede: psihopatija, prištevnost, kazensko pravo

UDK: 343.222

1 Uvod

V psihiatriji ni izraza ali pojma, ki bi izzval toliko nesporazumov, nasprotujočih si pogledov, nerazumevanja in različnih pristopov ter razlag, kot jih je pojem psihopatije (Kapamadžija, 1989). Koncept psihopatije⁴ je sporen tako z vidika njegove klinične kakor tudi teoretične uporabe, še posebej pa je sporen, kadar se uporablja v primerih agresivnih in antisocialnih ravnanj otrok in mladostnikov (Dadds, Fraser, Frost in Hawes, 2005). Pojem psihopatije je nejasen tako glede pogojev kakor tudi glede svoje vsebine (Šeparović, 1972). Poudariti je treba, da psihopatija ni sporna le z vidika psihiatrije, temveč povzroča zmedo tudi v pravu, psihologiji, sociologiji, kriminologiji, penologiji in drugih znanstvenih disciplinah ter ustvarja težave pri usklajenem delovanju družbe splošno.

Za psihopatijo splošno gledano velja, da ne predstavlja stanja bolezni, a tudi ne stanja zdravja, temveč stanje, ki je pretežno trajno in težko popravljivo.⁵ Zato problem psihopatije že dolgo »muči« kazenskopravno teorijo in prakso v primeru, ko je sposobnost razsojanja in/ali sprejemanja odločitve psihopatskega storilca *tempore criminis* bodisi popolnoma izključena bodisi bistveno zmanjšana. Ker psihopatija ni bolezen, je dolgo ni bilo mogoče uvrstiti med tradicionalne biološke pogoje neprištevnosti oziroma bistveno zmanjšane prištevnosti (na primer med duševne bolezni, duševno zaostalost ali začasne duševne motnje),⁶ čeprav je v določenih

¹ Dr. Dragiša Drakić, izredni profesor in predavatelj kazenskega prava ter vodja katedre za kazenskopravne vede na Pravni fakulteti Univerze v Novem Sadu, Novi Sad, Srbija. E-pošta: drakic100@gmail.com

² Dr. Emir Ćorović, docent ter predavatelj kazenskega prava na Oddelku za pravne vede Državne univerze v Novem Pazarju, Novi Pazar, Srbija. E-pošta: emircorovic2010@gmail.com

³ Dr. Sabina Zgaga, docentka za kazensko pravo na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru, Ljubljana, Slovenija. E-pošta: sabina.zgaga@fvv.uni-mb.si

⁴ Uporabljata se tudi izraza sociopatija in antisocialna motnja osebnosti.

⁵ To je razlaga švicarskega psihiatra Bleulera (v Kapamadžija, 1980).

⁶ Zlatarić (1956) navaja odločbo Vrhovnega sodišča Srbije Kž 804/53, v kateri je obdolženi imel psihopatsko osebnost, nagnjeno k alkoholizmu, ki pa je po mnenju sodišča ni mogoče subsumirati pod določbo o neprištevnosti iz 6. člena Kazenskega zakonika Jugoslavije iz leta 1951. Posledično ga ni mogoče niti oprostiti obtožbe niti mu omiliti kazni na podlagi 42. in 43. člena istega zakona. To okoliščino je mogoče upoštevati zgolj kot olajševalno okoliščino v smislu določbe o odmeri kazni iz 38. člena zakona. Zlatarić (1956) meni, da bi lahko prišlo do omilitve kazni v težkih primerih psihopatije s kombinirano uporabo določb o omilitvi kazni in bistvene zmanjšane prištevnosti. Drakić (2007) pa navaja dva primera Višjega sodišča v Novem Sadu (K 28/85 in K 6/86), ki je ugotovilo, da so bili storilci neprištevnosti. Za to jim je izreklo varnostni ukrep obveznega psihiatričnega zdravljenja in varstva v zdravstvenem zavodu, z obrazložitvijo, da gre za psihopatske storilce, čeprav psihopatije ni subsumiralo pod biološki

primerih mogoče, da je krivda psihopatskih storilcev izključena ali bistveno zmanjšana zaradi njihove psihopatske osebnosti. To je bil razlog za mnoge posege sodobnih zakonodajalcev večine držav v opredelitev neprištevnosti oziroma bistveno zmanjšane prištevnosti v kazenskih zakonodajah, da bi zagotovili pravne podlage za uveljavljanje psihopatije kot razloga za izključitev krivde. Taka pravna podlaga naj bi omogočila upoštevanje težkih primerov psihopatije oziroma storilcev kaznivih dejanj s psihopatsko strukturo osebnosti v kazenskem pravu. Kmalu zatem se je odprlo logično in pričakovano vprašanje, ali ni kazensko pravo zaradi pogoste uporabe določb o neprištevnosti in bistveno zmanjšani prištevnosti izgubilo svojo ostrino in postalo s tem neučinkovito, saj je dokazano dejstvo, da ima velik odstotek storilcev kaznivih dejanj značilnosti psihopatije.

Psihopatija, kot je bilo že rečeno, ni bolezen, a psihopatska oseba tudi praviloma ni normalna psihološka osebnost, zato se postavlja tudi vprašanje, kakšno kazensko sankcijo izreči takemu storilcu kaznivega dejanja. To obsežno in kompleksno vprašanje presega obseg tega prispevka in zahteva obravnavo v posebnem znanstvenem prispevku. V tem prispevku bo zato poudarjena problematika (ne)prištevnosti psihopata, ki predstavlja zelo občutljivo kazenskopravno vprašanje.

Psihopati se pogosto pojavljajo kot storilci kaznivih dejanj, neredko celo tistih najhujših, zato bomo najprej obravnavali vprašanje psihopatije kot dejavnika kriminalitete, in sicer z analizo rezultatov relevantnih raziskav. Njihovi rezultati izražajo težo in obseg problematičnosti psihopatije z vidika delovanja teh oseb v družbi in še posebej njihovega kriminalnega obnašanja. Ta psihopatološki pojav bomo obravnavali tudi pojmovno. Brez tega je nemogoče ustrezno obravnavati to pomembno kazenskopravno vprašanje kot osrednje vprašanje našega znanstvenega dela.

2 Psihopatija kot dejavnik kriminalitete

Po oceni Hareja (v Levin in Fox, 2008) je najmanj 1 odstotek prebivalstva⁷ subkliničnih psihopatov. Te opisuje: kot šarmantne moške, ki izkoriščajo ženske za spolnost in denar in jih zatem zapustijo; kot goljufe, ki sodelujejo pri trgovanju z notranjimi informacijami in na nezakonitem trgu kot borzni posredniki in menedžerji; kot HIV-pozitivne osebe, ki prakticirajo nevarno spolnost; ter kot prodajalce, ki pretiravajo s trditvami o svojemu proizvodu. Treba je poudariti, da je psi-

pogoj neprištevnosti iz 12. člena Kazenskega zakonika Jugoslavije iz leta 1976.

⁷ 15 do 20 odstotkov zapornikov v ZDA je psihopatov (Lipsey, Landenberger in Chapman, 2004).

hopate mogoče najti povsod: med našimi sosedi, sorodniki in tudi nadrejenimi (Levin in Fox, 2008).

Literatura tudi poudarja, da so posamezniki s psihopatskimi strukturami osebnosti bolj nagnjeni k sprejemanju nasilnih dejanj drugih (Ignjatović, 2011). To seveda ne pomeni, da vsi psihopati tudi prej ali slej storijo kaznivo dejanje,⁸ zagotovo pa so bolj dojemljivi za pogostejši stik s sistemom kazenskega pravosodja (Hicks in Sales, 2006).⁹ Zato je neredko mogoče brati v literaturi, da imajo mnogi prestopniki »drugo osebnost« oziroma, kot temu pravi Barney (v Elliott, 1962), »psihopatski ego«. Take osebe dojemajo same sebe nad veljavnostjo pravnih predpisov (Elliott, 1962). V tem smislu se psihopatijo splošno razume za napovedovalca povratništva (Purcell in Arrigo, 2006), še posebej pri nasilnih spolnih kaznivih dejanjih (Hicks in Sales, 2006).

Številne raziskave so bile namenjene poskusom dokazovanja vzročne zveze med psihopatijo in umori (še posebej serijski umori) ter spolnimi kaznivimi dejanji, predvsem posilstvi.

Tako sta Woodworth in Porter (v McClellan, 2006) v svoji študiji, ki je vključevala 125 kanadskih storilcev kaznivih dejanj, ugotovila, da so umori, ki so jih storili psihopatski storilci, instrumentalna (93,3 odstotka), po svoji naravi hladnokrvna in premišljena dejanja brez zunanje motivacije, medtem ko so umori, ki jih storijo nepsihopati, po svoji naravi ekspresivni (48,4 odstotka), t. i. »zločini iz strasti« (ang. *crimes of passion*), ki so posledica zunanje motivacije in pogosto povezani z visoko stopnjo impulzivnosti, reaktivnosti in emcionalnosti.

Za psihopatske morilce velja, da lahko nadzirajo svojo impulzivnost, da se osredotočajo na žrtve, ki so jih izbrali, da načrtujejo in pripravljajo napad ter da izvajajo nasilje na tak način, da se skušajo izogniti odkritju. Za psihopate je bistveno manj verjetno, da bi se odzvali na čustvene provokacije, ampak sprejemajo odločitve zavestno, razmišljajo o izogibanju odkritja in kaznovanja ter storijo umor na hladnokrvnen način. Sposobni so oceniti tveganje, spremeniti ali odložiti svojo reakcijo, da bi pridobili in zagotovili dostopnost ciljev, in izbirajo svoje žrtve, čas, mesto in storitev kaznivega dejanja (McClellan, 2006).

Zanimive raziskave o serijskih umorih so bile opravljene v Združenih državah Amerike (ZDA).¹⁰ Kot eno od značilnosti

⁸ Krepelin (v Munjiza, 2011) govori o štirih vrstah psihopatske osebnosti: rojeni kriminallec, nestabilni psihopat, bolezenski lažnivec in goljuf.

⁹ Hare (v Ignjatović, 2011) meni, da je za kazensko pravosodje psihopatija najbolj tipična oblika klinične psihološke kategorije.

¹⁰ V letih 1993 in 1994 so bili v Beogradu storjeni trije umori, za

sociopatskih motenj raziskave navajajo izjemno sposobnost prikrivanja psihopatske osebnosti. Psihopati namreč v družbi delujejo tako, da ne povzročajo suma o obstoju psihopatske motnje, predstavljajo se kot nevidne osebe, čeprav to v resnici niso, in hkrati so sposobni, da privabijo svojo žrtev s šarmom in prebrisanostjo (Levin in Fox, 2008).¹¹

Raziskave o razmerju med psihopatijo in spolnimi delikti kažejo, da je med storilci posilstev in spolnih napadov na otroke ali odrasle delež psihopatov med 40 in 50 odstotkov.

V študiji, izvedeni na podlagi primerjave seksualnih in neseksualnih storilcev kaznivih dejanj, obsojenih na zaporno kazen, pa je bilo ugotovljeno, da je kar 64 odstotkov mešanih spolnih prestopnikov (tj. storilcev kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost otrok in odraslih) psihopatov (Hicks in Sales, 2006). V ZDA so bili za reševanje te problematike po koncu druge svetovne vojne sprejeti posebni zakoni o spolnih psihopatih (Schlesinger, 2006; Sutherland in Cressey, 1978).¹²

Raziskave, ki so bile izvedene v 90. letih 20. stoletja v Centru za sodno psihiatrijo Instituta za nevrologijo, psihiatrijo in mentalno zdravje v Novem Sadu v Srbiji, so obravnavale 236 primerov umorov, 146 primerov posilstev in 50 primerov kaznivega dejanja rop. Kar pri 43 odstotkih morilcev, 62,7 odstotka posiljevalcev in 47,9 odstotka roparjev je bila ugotovljena določena duševna motnja, med drugim tudi psihopatija. Posiljevalci so se od drugih storilcev nasilnih kaznivih dejanj razlikovali po visoki stopnji duševne motnje, po visoki stopnji osnovne agresivnosti, po antisocialnem vedenju in po visoki stopnji alkoholiziranosti v trenutku izvršitve kaznivega dejanja (Vučković in Vlaški, 1995).

3 Problematika pojmovne opredelitve psihopatije

Prve poskuse opredelitve psihopatije najdemo že v prvih desetletjih 19. stoletja. Tako sta Pinel leta 1801 in Pritchard leta 1835 uporabila termina *manie sans delire* (angl. *insani-*

katere se domneva, da jih je storila ista oseba s psihopatsko strukturo osebnosti (Dunjić et al., 1995).

¹¹ Primeri nekaterih serijskih morilcev (Derrick Todd Lee, Gary Ridgway / Green River Killer in John Wayne Gacy) potrjujejo to tezo (Levin in Fox, 2008).

¹² Sutherland in Cressey (1978) povezuje ta trend s paničnimi odzivi določenih držav zaradi majhnega števila hudih kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost, zato so zakonodajalci v teh državah pohiteli s sprejemanjem zakonov o spolnih psihopatih. Avtorja štejeta, da so bili ti zakoni absurdni in nekoristni, ker ni bilo mogoče razlikovati spolnih psihopatov od drugih psihopatov.

ty without delirium) – norost brez delirija in *moral insanity* – moralna norost, da bi opisala posameznike, pri katerih ni izražena klasična psihopatologija, ne sprejemajo pa osnovnih družbenih pravil in so nagnjeni k antisocialnemu vedenju (v Vitacco, 2005). Pritchard (v Bleuler, 1960) opisuje take osebe kot nejasne, razdražljive, kronično bolne, nestabilne, ne-logične posameznike, ki pogosto kršijo zakon. Pri njih so se predpostavljali pomanjkljivi moralni zadržki kot glavna ali celo edina motnja. Dolgo so predstavljali precejšnjo skupino dejanskih psihopatov, tako da so mnogi z izrazom »psihopat« želeli označiti moralno zaostale (Bleuler, 1960). Kot posledica takega dogovora se je pojavilo prizadevanje ustvariti agresiven in tipsko določen pojem psihopatije (Witter, 1972). Psihopatija se je razumela kot trajno odstopanje od etičnih norm, ki prej ali slej privede do kaznivega dejanja, čeprav je lahko resničnost popolnoma drugačna. Etična pomanjkljivost namreč ni edina, ki je prisotna pri psihopatih, in pogosto bistveno ne vpliva na njihovo odklonskost (Bleuler, 1960), čeprav obstajajo izjeme. Po drugi strani pa drži, da mnogi psihopati kažejo nagnjenost h kriminaliteti. Mnogi so namreč nagnjeni k temu, da v določenem časovnem obdobju večkrat ponovijo istovrstno protipravno ravnanje. Obstajajo pa tudi drugi psihopati, ki kršijo zakon redkeje od nepsihopatskih posameznikov ali sploh nikoli (Schipkowensky, 1972).

Cleckley (v Vitacco, 2005) je leta 1941 sestavil seznam lastnosti, ki opisujejo psihopatsko osebnost. Ta se opira na njegovo prakso obravnavanja večinoma nekriminalnih psihiatričnih bolnikov. Njegova merila so sestavljena iz šestnajstih indeksov, ki so usmerjeni predvsem na značajske lastnosti, na primer na pomanjkanje emocionalnih odnosov, na nesposobnost za čustvo ljubezni, a je Cleckley (v Vitacco, 2005) pozornost namenil tudi merilom obnašanja, na primer neprimerno motiviranemu antisocialnemu vedenju. Skladno s Schneiderjem (v Kallwas, 1972) so psihopatija prirojene abnormalnosti, zaradi katerih oseba ali družba trpi. Tej definiciji se očita, da sta merili abnormalnost in lastno ter družbeno trpljenje nenatančni, medtem ko je prirojenost psihopatije problematična in težko razvidna (Kallwas, 1972).

Na tej podlagi se odpira tudi vprašanje etiologije psihopatije. Vprašanje je izrazito praktične narave. Od odgovorov na vprašanja, ali je psihopatija prirojena ali pridobljena in ali je nanjo mogoče vplivati, je namreč odvisna odločitev o tem, kakšna terapija je primerna za psihopatske osebe in kakšna kazenska sankcija naj se izreče psihopatskemu storilcu kaznivega dejanja.

Dolgo je veljalo, da je dednost edini dejavnik psihopatske osebnosti in načina življenja. Ta razlaga je temeljila na ugotovitvah, da se psihopatska pomanjkljivost pokaže že v zgodnji mladosti in traja neprekinjeno vse do starosti, brez možnosti,

da bi nanj vplivali, kot tudi na dejstvu, da je ta defekt večinoma pogost znotraj ene družine (Bleuler, 1960). Sčasoma pa se je pojavil dvom v pravilnost te razlage. Raziskave so namreč pokazale, da psihopatska motnja nima enake intenzivnosti vse življenje, kakor je bilo mišljeno prvotno. Zato je mogoče pojav motnje v določeni družini razložiti tudi s slabo vzgojo, slabim odnosom do okolja in ne izključno z dednostjo (Bleuler, 1960). Ne moremo pa sprejeti nekaterih skrajnih nasprotnih pogledov nekaterih psihoanalitikov, ki zanikajo vsakršen vpliv dednosti in dopuščajo samo vpliv okolja kot edinega dejavnika nenormalnega značaja (Witter, 1972). Psihopatske značilnosti in značajske lastnosti splošno izhajajo iz skupnega delovanja notranjih razlogov in zunanjih okoliščin (Henderson in Gillespie, 1951; Scheid in Gibbels, 1969). Usoda naše dediščine in naših življenjskih pogojev se skupno kaže v našem značaju (Scheid in Gibbels, 1969). To velja tudi za psihopatski značaj, zato psihopatske osebnosti ne smemo dojemati zgolj statistično, ker je podrejena tudi zunanjim vplivom. Vsaka značajska lastnost je dinamičen element osebnosti in se razume kot relativna konstanta psihološkega življenja. Niti z vzgojo niti s psihoterapijo namreč ni mogoče enega človeka spremeniti v popolnoma drugega, načelno pa je mogoče s primernimi ukrepi vplivati na držo osebnosti in na sposobnost ali pripravljenost nadzirati oziroma upravljati svoja dejanja (Scheid in Gibbels, 1969). Manifestacija psihične pokvarjenosti in obliki psihopatije je torej po eni strani odvisna od vrste in kakovosti dispozicije in po drugi strani od primernosti in stanja dejanske zunanje situacije (Witter, 1972). Toda, kot je že bilo omenjeno, ta dispozicija je razmeroma konstantna. Vsaka osebnost se namreč na osnovi strukturne konstante spreminja skozi življenje zaradi učenja, izkušenj in bioloških procesov (Witter, 1972).

Spremenijo se lahko tudi življenjske okoliščine, v katerih živi posameznik. Od kakovosti in odnosa med temi dejavniki sta zato v vsakem trenutku odvisna kakovost in raven psihopatskih lastnosti. Zato psihopati pogosto izražajo izrazita nihanja duševnega zdravja od meje popolnega duševnega ravnotežja do nasprotnih meja prave duševne bolezni (Kapamadžija, 1972). Na osnovi povedanega je mogoče zaključiti, da je nekoliko mogoče vplivati na psihopatske osebnosti v smislu socialne prilagoditve in zunanjega vedenja (Bleuler, 1960; Scheid in Gibbels, 1969; Witter, 1972), čeprav obstajajo v psihiatriji tudi nasprotna mnenja o tem (Kallwas, 1972; Schipkowensky, 1972). Vsekakor pa obstajajo tudi tako težke oblike psihopatije, na katere ni mogoče vplivati ali pa zgolj zelo omejeno (Bleuler, 1960; Witter, 1972). To so tiste oblike psihopatije, pri katerih imajo prevladujoč značaj negativne prirojene osebnostne lastnosti, ki imajo tako kakovost, da jih ni mogoče spremeniti kljub biološkim procesom, spremenjenim zunanjim okoliščinam in morebitnim poskusom zdravljenja. Takih psihopatov je malo. Pri velikem številu psihopatov imajo nasprotno domi-

nantno vlogo neugodne zunanje okoliščine, ki lahko povzročijo propad, nevrotski razvoj ali motnjo dozorevanja, ki se v interakciji s prirojeno nagnjenostjo lahko razvije v psihopatsko motnjo (Morić-Petrović, 1982).

Ob tej priložnosti je zanimivo opozoriti na novejši raziskave o psihopatskih strukturah mladoletniških osebnosti, ki so pokazale, da so to osebe z večinoma neprijetno osebnostjo (angl. *very disagreeable personality*), pogosto sumničave, muhaste, izkoriščevalske, arogantne, trmaste in agresivne.

Njihova tipična lastnost je nizka stopnja vestnosti in močnosti obvladovanja, kar pomeni, da skušajo impulzivno zadovoljevati svoje potrebe, ne glede na čustva drugih. Frick (v DeLisi, Dooley in Beaver, 2007) je s sodelavci preučeval vzorec več kot 1.100 otrok v tretjem, četrtem, šestem ali sedmem razredu osnovne šole zaradi preučevanja stabilnosti psihopatske osebnosti. Odkrili so, da je bila večina psihopatskih otrok povprečne starosti 10 let zelo impulzivna, samovšečna, neobčutljiva in brezobzirna do drugih.¹³ Te lastnosti so bile relativno stabilne skozi štiriletno periodno spremljanje. Rezultati kažejo na to, da se psihopatske osebnosti razvijejo zgodaj v življenju in da, kadar se oblikujejo, najverjetneje trajajo celoten življenjski cikel.

Že dolgo pa psihiatri želijo zamenjati pojem psihopatije z nekim drugim. Tako so v petdesetih letih 20. stoletja psihiatri priporočali uporabo diagnostičnega termina sociopat, da bi naredili razliko med psihopatskimi osebnostmi in drugimi mnogo bolj nevarnimi psihotičnimi motnjami (Levin in Fox, 2008). V diagnostični klasifikaciji Ameriškega psihiatričnega združenja (angl. *American Psychiatric Association*) DMS-IV (angl. *Diagnostic and Statistical Manual*) psihopatija ni izrecno omenjena, so pa raziskovalci identificirali psihopatske posameznike v okviru podkategorije oseb, ki imajo antisocialno osebnostno motnjo (angl. *antisocial personality disorder*), skrajšano ASPD ali APD (Litton, 2008; podobno Greenspan, 2003). Treba je omeniti, da eno od meril APD, kot je omenjeno v DSM-IV klasifikaciji, omogoča napovedovanje in predvidevanje kriminalnega obnašanja teh oseb, tj. neupoštevanje socialnih norm v razmerju do zakonitega vedenja, ki kaže na ponavljanje teh dejanj kot osnovo za odvzem prostosti (Greenspan, 2003; Waller, 2011).

Tudi v 10. mednarodni klasifikaciji bolezni (World Health Organization, 2010) ni termina psihopatije (Drakić, 2007). V petem oddelku (duševne in vedenjske motnje) so od šifre F-60 do šifre F-69 opisane osebnostne motnje in vedenjske

¹³ Purcel in Arrigo (2006) navajata, da raziskave kažejo, da so psihopati že v otroštvu impulzivne, agresivne in čustveno osamljene osebe.

motnje odraslih oseb (angl. *disorders of adult personality and behavior*), od šifre F-90 do šifre F-98 pa čustvene in vedenjske motnje, ki se pojavljajo v otroštvu ali adolescenci (angl. *behavioural and emotional disorders with onset usually occurring in childhood and adolescence*). Razlog za opuščanje termina psihopatija v psihiatriji je v negativni moralni konotaciji tega izraza v laični javnosti. A je Witter (1972) pravilno opozoril, da odstranitev oznake »psihopatija« ne bo odpravila resničnosti nenormalne osebnosti. Temu je mogoče dodati še argument, da bo tudi nov termin s časom pridobil enak družbeno nezaželen učinek, kakor ga je termin psihopatije.

Zanimivo je tudi, da so tudi nekateri pravniki želeli zamenjati termin psihopatije, in sicer s pravniškim terminom s pomenom za kazensko pravo, čeprav gre za termin psihiatrične in ne pravne stroke. Tako nekateri avtorji menijo, da je treba kot psihopate označiti samo tiste storilce, ki niso popolnoma kazensko odgovorni (Hellmer v Kallwas, 1972).

V vsakem primeru je psihopatija ena izmed najbolj spornih kategorij psihiatrije, ker ne predstavlja niti stanja zdravlja niti bolezni. Zato se postavlja vprašanje, ali gre za fenomen normalne psihološke narave ali za fenomen psihopatološke narave in kako vpliva na psihično delovanje osebe. Mnenja o naravi tega fenomena lahko razdelimo po avtorjih v dve skupini. V prvo skupino spada manjše število avtorjev, ki trdijo, da je psihopatija normalna varianta oziroma stopnja razvoja osebnosti oziroma pojav normalne psihološke narave (npr. Bleuler, 1960). Na drugi (večinski) strani pa najdemo avtorje, ki psihopatijo razumejo kot patološko varianto in nenormalni razvoj osebnosti (npr. Schipkowensky, 1972) oziroma patološko danost (npr. Magyar in Sandor, 1970). Vsi avtorji se torej strinjajo, da psihopatija ni duševna bolezen. Ko se je treba odločiti, ali gre za pojav normalne psihološke ali pa psihopatološke narave, pa prihaja do razlik med njimi. To še enkrat potrjuje, da je meja med normalnim in patološkim nejasna in nedoločena ter da je odgovor na to pogosto odvisen od okoliščin konkretnega primera in subjektivne ocene določenega psihiatra.

Zato je mogoče sprejeti prevladujoče mišljenje, da se pod psihopatijo največ razume odklonske lastnosti osebnosti, ki bistveno zmanjšujejo sposobnost za življenje v skupnosti (Roxin, 2006). Psihopatija je torej motnja človekove osebnosti v sferi njegovega značaja, ki je sestavljena iz dveh elementov: čustvenega in nagonskega dela osebnosti na eni strani in volje na drugi strani. In prav neskladnost med tema dvema elementoma se kaže v različnih oblikah psihopatije (Drakić, 2003).

Psihopatija pri posamezniku najpogosteje povzroča naslednje posledice v psihičnem delovanju: razdražljivost, nestabilnost, odzivnost, afektivno hladnost, ekscentričnost in težnja po pretiravanju oziroma izkrivljanju realnosti (Bleuler,

1960), majhen ali sploh nikakršen občutek krivde, nesposobnost vzpostavljanja trajnih odnosov z drugimi osebami (Kallwas, 1972), nesposobnost narediti zaključke na podlagi lastnih izkušenj ter zmanjšana sposobnost spoštovanja družbenih in moralnih norm obnašanja.

4 Psihopatija in kazenskoppravna prištevnost

Večina držav pozna v svoji kazenskoppravni zakonodaji t. i. mešano oziroma biološko-psihološko metodo ugotavljanja neprištevnosti oziroma bistveno zmanjšane prištevnosti (Drakić, 2007). Te zakonske določbe o neprištevnosti ali bistveno zmanjšani prištevnosti velike večine evropskih držav so danes oblikovane največkrat tako, da omogočajo, da je mogoče psihopatijo subsumirati pod določen biološki pogoj teh dveh institutov. A ni bilo vedno tako. Nasprotno, do sredine dvajsetega stoletja je bilo popolnoma drugače.

Dolgo namreč v določbah o neprištevnosti in (bistveno) zmanjšani prištevnosti ni bilo psihopatskih storilcev, kar je bilo skladno s tedaj veljavnim prepričanjem v kazenskoppravni stroki, da pri »moralnih idiotih« splošno gledano nista odsotni niti sposobnost razumeti pravne prepovedi niti »svoboda volje« (Merkel, 1912). Toda nova spoznanja psihiatrije na začetku 20. stoletja so pokazala potrebo po ponovnem pretehtanju kategoričnega stališča kazenskega prava o prištevnosti psihopatov. Povezano s tem so se pojavile zahteve psihiatrov, da se tudi za psihopatske storilce kaznivih dejanj uredi pravna podlaga, ki bi omogočila, da se jim v določenih primerih oprosti kaznivo dejanje zaradi neprištevnosti. A pravniki niso takoj sprejeli takega stališča psihiatrije. Še naprej so zahtevali od psihopatov, da se v vsakem trenutku obvladujejo, če pa to v določenem primeru ni mogoče in psihopat stori kaznivo dejanje, mora biti za to kaznovan, ker psihopatska osebnost ne more opravičiti njegovega ravnanja (Schmidt-Recla, 2000). Drugače povedano – zmanjšana sposobnost obvladovanja lastnega ravnanja ali izrazite značajске pomanjkljivosti po mišljenju takratnih pravnikov, pa ne samo njih, ne morejo povzročiti niti neprištevnosti niti zmanjšane prištevnosti.

Posamezni pravni avtorji so sicer trdili, da je stališče »normativni akt nasilja« (Lüderssen, 1995: 80) nastalo iz generalno-preventivnih in pravnopolitičnih razlogov, a na škodo načela subjektivne oziroma krivdne odgovornosti. Sčasoma je seveda tudi med pravniki postopoma prevladalo mnenje, da je skrajno neprimerno in nepravilno, da se predpostavlja prištevnost psihopatskih storilcev kaznivih dejanj izključno iz kriminalitetno-političnih razlogov, čeprav v konkretnem primeru prištevnost dejansko ne obstaja. Na postopno spreminjanje njihovega stališča so vsekakor vplivala tudi številna znanstvenoraziskovalna dela v psihiatrični stroki, ki so skuša-

la pojasniti vsebino tega, z vidika stopnje današnje družbene in znanstvene zavesti, še vedno nekoliko provokativnega psihopatološkega pojava. Čeprav je danes še marsikaj nejasnega o psihopatskih osebnostih, je sčasoma postalo splošno sprejeto stališče, da se kot psihopatijo v glavnem razumejo odklonske lastnosti značaja, ki povzročajo subjektivne težave in probleme pri socialnem prilagajanju teh oseb.

Če so se v teoriji kazenskega prava od sredine 20. stoletja postopoma spremenila stališča o prištevnosti psihopatskih storilcev, so bile zakonodajne reforme glede tega večinoma zadržane. Za to je obstajalo več razlogov. Ob dejstvu, da se psihopati pogosto pojavljajo kot storilci kaznivih dejanj, je obstajala razumljiva bojazen, da se bo dramatično povečalo število oprostilnih sodb, če bo psihopatija določena kot eden izmed bioloških pogojev izključitve prištevnosti. Če bi se to zgodilo, bi se kazensko pravo spremenilo v svojevrstno »terapevtsko pravo«, v katerem bi bil varnostni ukrep psihiatrične narave najverjetneje glavna kazenska sankcija. Obstajala je tudi dilema, ali naj bo psihopatija podlaga zgolj za bistveno zmanjšano prištevnost ali tudi biološki pogoj, ki bo omogočil izključitev krivde. In ne nazadnje, obstajala je bojazen, da bo prišlo do globokega vdora psihiatrije v kazensko pravo in do zlorabe psihiatrije v kazenskem postopku.

Ne glede na pomembnost omenjenih argumentov in upoštevajoč, da bi taka zakonodajna reforma močno vplivala na nadaljnji razvoj kazenskega prava in celo privedla do njegove resnične krize, je bilo jasno, da je bilo obstoječe stanje nesprejemljivo. Bilo je namreč skrajno nepravilno, da so bili vsi psihopatski storilci vnaprej razglašeni za prištevne in da se jim je odreklo psihiatrično zdravljenje kot vrsta kazenske sankcije v okviru varnostnega ukrepa, in sicer ne glede na stopnjo, težo in občutljivost njihovega psihičnega stanja v trenutku storitve kaznivega dejanja in brez ocene možnosti njihovega (o)zdravljenja.

Večina evropskih kazenskih zakonodaj je v zadnji četrtini dvajsetega stoletja z določbami o neprištevnosti ali (bistveno) zmanjšani prištevnosti predpisala posebno pravno podlago za subsumiranje psihopatije, kar je bila zagotovo drzna in tudi tvegana zakonodajna poteza. Od takrat so bile skoraj v vseh teh zakonodajah na podoben način oblikovane kategorije kazenskopravno relevantnih duševnih motenj, ki so relevantne za institut neprištevnosti in za institut (bistveno) zmanjšane prištevnosti. Niso pa vse države takoj sprejele takšne »enotne rešitve«. V nekaterih zakonodajah (glej na primer kazenski zakon nekdanje Demokratične Republike Nemčije) je bilo najprej predpisano, da je psihopatija lahko samo razlog za zmanjšano prištevnost, ne pa tudi za neprištevnost (Rasch in Konrad, 2004), kar je imelo podporo v delu kazenskopravne teorije (Schmidt, 1980). Sčasoma je bila tudi v teh zakono-

nodajah sprejeta t. i. enotna rešitev, ker je postalo jasno, da se pojavljajo v praksi tako težke oblike psihopatije, ki lahko povzročijo tudi storilčevo neprištevnost. Danes zagotovo ne moremo najti več kazenskega zakona, ki ne bi predvideval katere možnosti izključitve krivde tudi za psihopatskega storilca v kazenskem postopku. Izjema je na primer novi slovenski Kazenski zakonik (KZ-1, 2008), ki predvideva, da se biološki pogoj »druge trajne in težke duševne motenosti«, pod katerega je mogoče subsumirati tudi psihopatijo, lahko uporabi samo kot podlago za bistveno zmanjšano prištevnost, ne pa tudi za neprištevnost (glej drugi in tretji odstavek 29. člena KZ-1, 2008). Razlikovanje med biološkim pogojem neprištevnosti in (širšim) biološkim pogojem bistveno zmanjšane prištevnosti v slovenski ureditvi je nastalo zaradi stališča, da lahko motenosti, ki niso organskega izvora, zmanjšajo prištevnost, ne morejo pa biti podlaga za neprištevnost, in splošnega pravnega stališča, da različne antisocialne reakcije, pogojene z vzgojo, škodljive navade, neobvladano izražanje nagona ali afekta ne morejo izključiti pravne odgovornosti. Taka znanstveno zastarela zakonodajna rešitev logično ni našla podpore v delu slovenske kazenskopravne teorije (Ambrož, 2008), kar je popolnoma utemeljeno, vsaj ko gre za tako težko diagnozo psihopatije, o kateri smo prej govorili.

Da bi preprečili morebitno neupravičeno povečanje oprostilnih sodb zaradi neprištevnosti oziroma pretirano omilitve ali znižanje višine kazni zaradi (bistveno) zmanjšane prištevnosti psihopatskih, pa tudi nekaterih drugih duševno motenih storilcev, je mnogo evropskih kazenskih zakonodaj¹⁴ k terminu, pod katerega je mogoče subsumirati psihopatijo, dodalo pridevnik »posebno težka«, »težka« ali »težji«. S tem je zakonodajalec hotel očitno poudariti uporabnikom zakonodaje (teleološka oziroma namenska razlaga), da lahko samo najtežji primeri motnje osebnosti pri storilcu predstavljajo podlago za odpiranje vprašanja prištevnosti pri psihopatskem storilcu in morebitno privedejo do njegove neprištevnosti oziroma (bistveno) zmanjšane prištevnosti.

Povezano s tem se postavlja vprašanje, kako naj razumemo izraze »posebno težka«, »težka« ali »težji« oziroma kaj je njihova vsebina glede na to, da kazenski zakoni ne vsebujejo meril za oceno teže teh motenj, hkrati pa odgovor na to vprašanje močno vpliva na razrešitev problematike. Tukaj je treba opozoriti, da sta nemška teorija in sodna praksa že pred več kot 50 leti razvili ustrezno merilo, ki se danes splošno sprejeto uporablja in ki vsekakor lahko služi kot dober vzor tudi državam, ki nimajo tako dolge tradicije obravnavanja tega vprašanja. Tako se pokaže pravi smisel pridevnika »težek«, kadar

¹⁴ Glej ustrezne določbe kazenskih zakonov Nemčije, Avstrije, Srbije (Drakić, 2007; Foregger in Serini, 1988; Lackner in Kühl, 2011) in drugih evropskih držav.

ga povežemo s tistim biološkim pogojem neprištevnosti ali bistveno zmanjšane prištevnosti, ki predstavlja osnovno obliko psihopatologije v psihiatriji, tj. z duševno boleznijo. V tem smislu pomeni pridevnik »težek«, da mora biti odstopanje od normalne psihološke osebnosti izraženo toliko, da je uničene kompleksne psihopatske osebnosti tako močno izraženo kot pri pravih psihozah, kar je izredno redko glede na prakso psihiatrije. Iz tega sledi, da diagnoza psihopatije najpogosteje ne more povzročiti neprištevnosti niti bistveno zmanjšane prištevnosti. To se lahko zgodi v redkih primerih, v katerih psihopatija toliko negativno vpliva na jedro osebnosti, da je mogoče zaključiti, da ima pomen prave duševne bolezni (Lenckner, 1972).

Merilo »pomen duševne bolezni«, ki se pretežno uporablja v nemški sodni praksi (o drugih merilih glej Plate, 2002), da bi se lahko naredila razlika med tistimi oblikami psihopatije, ki lahko vplivajo na bistveno zmanjšanje ali izključitev neprištevnosti, in tistimi, ki ne morejo privedi do izključitve krivde ali zmanjšanja kazni, zahteva dodatna pojasnila. Povezano s tem je nedvoumno dejstvo, da je utemeljen ugovor tistih avtorjev, ki menijo, da ne moremo trditi, da ima neka oblika psihopatije pomen duševne bolezni, ker psihopatiji na fizično in na psihični strani manjka kvalitativna posebnost prave duševne bolezni, tako da je primerjava mogoča samo pri obvladovanju ravnanja (Jescheck, 1988). Zato strogo gledano ni mogoče narediti primerjave na podlagi merila »pomen duševne bolezni«, ker psihopatija ni duševna bolezen. Kvečjemu bi se lahko govorilo o »enaki vrednosti bolezni« (Schmidt, 1980). Poudariti je tako treba, da se pogosto spregleda, da merilo biološki pogoj služi samo za to, da naredimo razliko med tistimi oblikami psihopatije, ki imajo lahko za posledico neprištevnost ali (bistveno) zmanjšano prištevnost, in tistimi, ki te lastnosti nimajo. Zanimarja pa se, da je potrebna še nadaljnja odločitev o tem, kako je psihopatija vplivala na sposobnost razsojanja in odločanja storilca v trenutku izvršitve kaznivega dejanja. Iz tega sledi, da ne zadošča, da ima neka oblika psihopatije isti pomen kot duševna bolezen, da se lahko zaključi o neprištevnosti ali (bistveno) zmanjšani prištevnosti psihopatskega storilca. Zaključek je mogoč samo po oceni psihološkega pogoja; tj. (ne)sposobnost razsojanja in odločanja psihopatskega storilca v trenutku storitve kaznivega dejanja v razmerju do kaznivega dejanja. In ne nazadnje, proti temu merilu se pojavlja tudi ugovor, da ne upošteva dejstva, da niso vse duševne bolezni iste vrste in teže, zato se pojavi vprašanje, katera duševna bolezen je tista, ki bo merilo za oceno teže psihopatske motnje (Theune, 2002).

Menimo, da je to oceno mogoče izdelati v povezavi z običajno mero in načinom vplivanja duševne bolezni kot skupne psihopatološke entitete na psihični sklop osebnosti duševnega bolnika in tudi na značaj omejenosti njegovega obnašanja

in odnosa do določenega pravila. Do sedaj pa, kolikor nam je znano, v sodni in psihiatrični praksi še niso našli boljšega merila za pravilno oceno prištevnosti psihopatskih storilcev kaznivega dejanja, zato je treba temu merilu nakloniti pozornost, ki si jo vsekakor zasluži.

5 Zaključek

Glede na to, da v psihiatriji ne moremo najti pojava, ki povzroča več nesporazumov in sporov kot psihopatija, ne presenečajo izjave posameznih psihiatrov, da je ocena prištevnosti psihopatskih storilcev eno od najbolj spornih opravil v sodni psihiatriji (Kapamadžija, 1972). Na to ugotovitev pravniki praviloma nezainteresirano prikimavajo, čeprav ne bi smeli nikoli pozabiti, da je vprašanje prištevnosti oziroma neprištevnosti v svojem bistvu pravno vprašanje, ki ne more biti izključno stvar psihiatrične diagnoze, saj gre pravzaprav za vrednostno presojo. Ta pa je nedvoumno v pristojnosti pravnikov in ne psihiatrov (podobno Bavcon, 1965). Enako velja za oceno prištevnosti psihopatskih storilcev, odkar so pravniki na prigovarjanje psihiatrov dopustili uporabo kazenskoopravnih določb o neprištevnosti oziroma bistveno zmanjšani prištevnosti tudi za psihopate. Zato bi se morali pravniki bolj zanimati za to problematiko in si skupno prizadevati za njeno razrešitev. Tudi s teoretičnimi prispevki.

Danes so kazenskoopravne določbe o neprištevnosti oziroma (bistveno) zmanjšani prištevnosti v skoraj vseh evropskih kazenskih zakonodajah urejene tako, da njihov biološki pogoj vključuje tudi različne psihopatološke procese in stanja, vključno s psihopatijo. Upoštevač to in dejstvo, da je treba neprištevnost storilca v vsakem primeru posebej ugotavljati, so škodljiva in nepotrebna posploševanja, kakršna je moč najti v literaturi o prištevnosti psihopatskih storilcev. Tako so nesprejemljive tudi načelne teze, da so psihopati vedno prišteveni ali morebiti samo zmanjšano prišteveni, a nikoli neprišteveni. Logično je, da imajo generalno-preventivni in pravno-politični razlogi ključen vpliv na prakso evropskih kazenskih sodišč, tudi pri razglasitvi psihopatskih storilcev za neprištevne. Na podlagi prakse je mogoče tudi ugotoviti, da se dandanes diagnoza psihopatije zelo pogosto samodejno povezuje s prištevnostjo.

Pravilna ocena prištevnosti psihopatskih storilcev bi nasprotno zahtevala temeljito oceno intenzivnosti in kakovosti relevantne oblike psihopatije v vsakem primeru posebej, pa tudi kakovost in intenzivnost obstoja in morebitnega vpliva drugih dejavnikov. Do nepredstavljenih škodljivih posledic lahko privede vsakršna samodejna aplikacija zakonodaje ali podajanje zaključkov v konkretnem primeru, ne glede na to, ali je nastala sprememba prava zaradi predsodka, neznanja,

po premisleku, zaradi zastopanja državnih kriminalitetnopolitičnih interesov ali zaradi nekih drugih razlogov. Skladno z načelom subjektivne oziroma krivdne odgovornosti je ne le to, da resnični storilec kaznivega dejanja ne uide zasluženi kazni, temveč tudi to, da nedolžen posameznik ni obsojen za nekaj, česar ni storil. To velja tudi za morebitno obsodbo psihopatskega storilca, ki v konkretnem primeru ni kriv za storjeno kaznivo dejanje, ker bodisi ni razumel pomena svojega ravnanja bodisi ga ni obvladoval. Da ne bi več prihajalo do obsodb psihopatov, pri katerih v trenutku storitve kaznivega dejanja ni bila podana krivda, je treba v okviru ocene prištevnosti psihopatskega storilca kaznivega dejanja oceniti celotno osebnost psihopatskega storilca. Na podlagi te ocene je treba odločiti, ali so ugotovljene lastnosti njegovega značaja in druge lastnosti mogle vplivati na storilčevo sposobnost razsojanja ali odločanja v času storitve kaznivega dejanja in v takratnih okoliščinah. Drugače povedano, nujna je skupna ocena konkretne psihopatske osebnosti in njenega razvoja, teže motnje in njene povezanosti s konkretnim kaznivim dejanjem, kot tudi z drugimi dejavniki, katerih delovanje je aktualno in akutno. Samo tak pristop lahko pripelje do pravilne ocene prištevnosti psihopatskih storilcev kaznivih dejanj.

To ne pomeni, da zagovarjamo široko izključevanje krivde psihopatskih storilcev kaznivih dejanj. Če upoštevamo dejstvo, da psihopatijo sestavljajo določene osebnostne lastnosti, ki se samo kvantitativno, a praviloma ne tudi kvalitativno razlikujejo od normalnih osebnostnih lastnosti, ne moremo pričakovati številčnih oprostilnih sodb zaradi izključitve krivde oziroma natančneje zaradi neprištevnosti psihopatskih storilcev kaznivih dejanj. Na podlagi povedanega je mogoče ugotoviti, da lahko samo najtežje pojavne oblike psihopatije povzročijo neprištevnost. To pa se zgodi zelo redko, kar posredno dokazujejo kriminološke raziskave, ki smo jih predstavili na začetku prispevka. Skladno z ugotovitvami teh raziskav so kazniva dejanja psihopatov zelo pogosto storjena na hladno krven, premišljen in načrtovan način, kar je v svojem bistvu nezdržljivo s psihološkimi pogoji neprištevnosti in posledično z možnostjo, da se jih razglasi za neprištevne.

V tistih redkih situacijah, ko nastopijo pri storitvi kaznivega dejanja okoliščine težke oblike psihopatije, je potrebna odločna in utemeljena presoja storilčeve prištevnosti. Izogibanje razglasitvi psihopatskega storilca za neprištevne z obrazložitvijo, da je bil dolžan nadzorovati svoje neobvladljive impulze, ki so ga potegnili na pot izvršitve kaznivega dejanja, čeprav so bili rezultat skupnega delovanja globoko ukoreninjene psihopatske motnje in neugodnih dejavnikov, ki so skupaj poškodovali strukturo njegove osebnosti do te mere, ki ustreza intenzivnosti prave duševne bolezni, je ne samo nepravilno, ampak tudi skrajno nehumano.

Literatura

1. Ambrož, M. (2008). Novi slovenski Kazneni zakon. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 15(1), 323–341.
2. Bavcon, L. (1965). Neki teoretski problemi krivične odgovornosti. *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, 3(3), 305–330.
3. Bleuler, E. (1960). *Lehrbuch der Psychiatrie*. Berlin: Springer.
4. Dadds, M., Fraser, J., Frost, A. in Hawes, D. (2005). Disentangling the underlying dimensions of psychopathy and conduct problems in childhood: A community study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73(3), 400–410.
5. DeLisi, M., Dooley, B. in Beaver, K. (2007). Super-predators revisited. V K. Froeling (ur.), *Criminology research focus* (str. 21–30). New York: Nova Science.
6. Drakić, D. (2003). *Mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja u krivičnom pravu Jugoslavije* (Magistrsko delo). Novi Sad: Pravni fakultet.
7. Drakić, D. (2007). *Neuračunljivost*. Novi Sad: Školska.
8. Dunjić, D., Veljković, S., Aleksandrić, B., Atanasijević, T., Alempijević, Đ. in Nikolić, S. (1995). Seksualni delikti (delicta carnis) i ubistvo. V D. Popović (ur.), *Seksualna agresija* (str. 75–78). Novi Sad: Matica Srpska – Medicinski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
9. Elliott, M. (1962). *Zločin u savremenom društvu*. Sarajevo: Veselin Masleša.
10. Foregger, E. in Serini, E. (1988). *Strafgesetzbuch*. Dunaj: Manz'sche Verlags und Universitätsbuchhandlung.
11. Greenspan, P. (2003). Responsible psychopaths. *Philosophical Psychology*, 16(3), 417–429.
12. Henderson, D. in Gillespie, R. D. (1951). *Psihijatrija*. Beograd: Savet za narodno zdravlje i socijalnu politiku – Medicinska knjiga.
13. Hicks, S. in Sales, B. (2006). *Criminal profiling: Developing and effective science and practice*. Washington: American Psychological Association.
14. Ignjatović, Đ. (2011). Pojam i etiologija nasilničkog kriminaliteta. *Crimen*, 2(2), 179–211.
15. Jescheck, H. H. (1988). *Lehrbuch des Strafrecht: Allgemeiner Teil*. Berlin: Duncker & Humbolt.
16. Kallwas, W. (1972). Der Begriff der soziopathischen Persönlichkeiten. V *Psihopatske ličnosti: IV. jugoslavensko savjetovanje o forenzičkoj psihijatriji uz međunarodno sudjelovanje, Zagreb, 27. do 29. svibnja 1971* (str. 9–16). Zagreb: Psihijatrijska bolnica Vrapče.
17. Kapamadžija, B. (1972). *Sudska psihijatrija*. Novi Sad: Matica srpska.
18. Kapamadžija, B. (1980). Prikaz pojma psihopatije i osvrt na sudskopsihijatrijsko veštačenje psihopata. V *Zbornik radova: III tečaj za usavršavanje iz forenzičke psihijatrije* (str. 3–14). Zagreb: Psihijatrijska bolnica Vrapče.
19. Kapamadžija, B. (1989). *Forenzička psihijatrija*. Novi Sad: Dnevnik. Beograd: Zagreb Medicinska knjiga.
20. Kazenski zakonik [KZ-1]. (2008). *Uradni list RS*, (55/08).
21. Lackner, K. in Kühl, K. (2011). *Strafgesetzbuch: Kommentar*. München: Verlag C. H. Beck.
22. Lenckner, T. (1972). Strafe, Schuld und Schuldfähigkeit. V H. Göppinger in H. Witter (ur.), *Handbuch der forensischen Psychiatrie I* (str. 3–286). Berlin: Springer.
23. Levin, J. in Fox, A. J. (2008). Normalcy in behavioral characteristics of the sadistic serial killer. V R. Kocsis (ur.), *Serial murder and the psychology of violent crimes* (str. 3–14). New Jersey: Humana Press.

24. Lipsey, M., Landenberger, N. in Chapman, G. (2004). Rehabilitation: An assessment of theory and research. V C. Sumner (ur.), *The Blackwell companion to criminology* (str. 212–227). Malden; Oxford; Carlton: Blackwell.
25. Litton, P. (2008). Responsibility status of the psychopath: On moral reasoning and rational self-governance. *Rutgers Law Journal*, 39(2), 350–392.
26. Lüderssen, K. (1995). *Abschaffen des Strafens?* Frankfurt an der Mein: Suhrkamp.
27. Magyar, I. in Sandor, L. (1970). Psychopathie und Unzurechnungsfähigkeit. V *Mentalna bolest i socijalna patologija: III. savjetovanje o forenzičkoj psihijatriji, Zagreb, 13–15 lipnja 1968* (str. 195–201). Zagreb: Psihijatrijska bolnica Vrapče.
28. Merkel, A. (1912). *Die Lehre von Verbrechen und Strafe*. Stuttgart: Enke.
29. McClellan, J. (2006). Sexual (lust) homicide: Definitional constructs, dynamics and investigative considerations. V R. Kocsis (ur.), *Serial murder and the psychology of violent crimes* (str. 229–244). New Jersey: Humana Press.
30. Morić-Petrović, S. (1982). *Nasleđivanje mentalnih oboljenja*. Beograd: Neolit.
31. Munjiza, M. (2011). *Istorijski razvoj psihijatrije*. Beograd: Službeni glasnik.
32. Plate, J. (2002). *Psyche, Unrecht und Schuld: Die Bedeutung der Psychischen Verfassung des Täters für die allgemeinen Voraussetzungen der Strafbarkeit*. München: Verlag C. H. Beck.
33. Purcel, C. in Arrigo, B. (2006). *The psychology of lust murder: Paraphilia, sexual killing and serial homicide*. Amsterdam: Elsevier.
34. Rasch, W. in Konrad, N. (2004). *Forensische Psychiatrie*. Stuttgart: Kohlhammer.
35. Roxin, C. (2006). *Strafrecht: Allgemeiner Teil: Band I. Grundlagen der Aufbau der Verbrechenlehre*. München: Verlag C. H. Beck.
36. Scheid, W. in Gibbels, E. (1969). *Therapie in der Neurologie und Psychiatrie – einschließlich Rehabilitation*. Stuttgart: Verlag Georg Thieme.
37. Schipkowensky, N. (1972). Zur kritik des Begriffes der soziopathischen Persönlichkeiten. V *Psihopatske ličnosti: IV jugoslavensko savjetovanje o forenzičkoj psihijatriji uz međunarodno sudjelovanje, Zagreb, 27. do 29. svibnja 1971* (str. 17–41). Zagreb: Psihijatrijska bolnica Vrapče.
38. Schmidt, R. (1980). Die »Schwere andere seelische Abartigkeit« in §§ 21 StGB. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, (2), 346–350.
39. Schmidt-Recla, A. (2000). *Theorien zur Schuldfähigkeit: Psychowissenschaftliche Konzepte zur Beurteilung strafrechtlicher Verantwortlichkeit im 19. und 20. Jahrhundert*. Leipzig: Universität Verlag.
40. Schlesinger, L. (2006). Compulsive-repetitive offenders: Behavioral patterns, motivational dynamics. V R. Kocsis (ur.), *Serial murder and the psychology of violent crimes* (str. 15–33). New Jersey: Humana Press.
41. Sutherland, E. in Cressey, D. (1978). *Criminology*. Philadelphia: J. B. Lippincott Company.
42. Šeparović, Z. (1972). Psihopatske (sociopatske) ličnosti i smrtna kazna. V *Psihopatske ličnosti: IV jugoslavensko savjetovanje o forenzičkoj psihijatriji uz međunarodno sudjelovanje, Zagreb, 27. do 29. svibnja 1971* (str. 163–179). Zagreb: Psihijatrijska bolnica Vrapče.
43. Theune, W. (2002). Die Beurteilung der schweren anderen seelischen Abarkeit in der Rechtsprechung und ihre Vereinbarkeit mit dem Schuldprinzip. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, (2), 300–318.
44. Vitacco, M. (2005). Testing a four-factor model of psychopathy and its association with ethnicity, gender, intelligence, and violence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73(3), 466–476.
45. Vučković, N. in Vlaški, M. (1995). Psihopatologija silovanja. V D. Popović (ur.), *Seksualna agresija* (str. 61–66). Novi Sad: Matica Srpska, Medicinski fakultet.
46. Waller, W. (2011). 'Criminal insanity', diagnosis, and public morality. *Washington University Jurisprudence Review*, 4(1), 183–212.
47. Witter, H. (1972). Psychopathische Persönlichkeit. V H. Göppingen in H. Witter (ur.), *Handbuch der forensischen Psychiatrie*. Berlin: Springer.
48. World Health Organization. (2010). *International statistical classification of diseases and related health problems* (10th rev.). Pridobljeno na <http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2010/en>
49. Zlatarić, B. (1956). *Krivični zakonik u praktičnoj primjeni (Kritički pregled judikature): Općti dio*. Zagreb: Narodne novine.

Psychopathy and Mental Capacity in the Criminal Law

Dragiša Drakić, Ph.D., Associate Professor and Lecturer of Criminal Law and the Head of the Criminal Law department, Faculty of Law, University of Novi Sad, Serbia. E-mail: drakic100@gmail.com

Emir Ćorović, Ph.D., Assistant Professor and Lecturer of Criminal Law, Department of Legal Sciences, State University of Novi Pazar, Serbia. E-mail: emircorovic2010@gmail.com

Sabina Zgaga, Ph.D., Assistant Professor, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia. E-mail: sabina.zgaga@fvv.uni-mb.si

This paper deals with the problem of psychopathy and mental capacity. It is well known that a number of offenders are psychopathic personalities which often commit serious crimes, and considering that psychopathy is a controversial psychiatric construction, it raises the question of the offenders' mental capacity. Two issues are emphasized. Firstly, problems with the conceptual definition of psychopathy including its etiology and characteristics; and secondly, the legal regulation of insanity and significantly reduced mental capacity, i.e. whether these regulations have been formulated so as to enable psychopathy, and some forms of it to be attributed to the specific biological basis of insanity and reduced mental capacity, that certainly affects the criminal legal status of psychopathic offenders. Even though this is a theoretical paper, it also presents the results of selected research related to psychopathy as a criminogenic factor. The complexity of the issue of psychopathy and involvement of psychopathic offenders in serious crime, substantially justifies the theoretical level review of the relation of mental capacity and psychopathy in the direction the authors have defined in this paper.

Keywords: psychopathy, mental capacity, criminal law

UDC: 343.222